

DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGELERİNDEKİ SINIR TİCARETİ: SINIR TİCARETİNİN GELİŞİMİNİ ENGELLEYEN FAKTÖRLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Recep Güneş*

Ahmet Fethi Durmuş**

Mehtap Ceyhan***

Özet

Dış ticaret şekillerinden biri olan sınır ticareti, Türkiye’de Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde ekonomiyi canlandırmak ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla 1979 yılında uygulamaya başlanmıştır. Uygulanmaya başlandığı yıldan günümüze kadar konuyla ilgili birçok kez mevzuat değişikliği yapılmış olup sınır ticaretinin uygulanmasında çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Bu çalışmada bu sorunlar sınır ticareti yapan firmalarla anket yapılarak tespit edilmeye çalışılmış ve çözüm önerileri belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi.

BORDER TRADE IN EAST AND SOUTH-EAST ANATOLIAN REGIONS: FACTORS HINDERING THE DEVELOPMENT OF BORDER TRADE AND SOLUTION OFFERS

Abstract

Border trade, as a method of foreign trade, has started to be applied in 1979 for the purpose of performing regional development and enliven the economy of East and South-East Anatolian regions of Turkey. From the day it started to be performed to today, legislative amendments have been made about border trade many times and many problems occurred in applying it. This study aims to determine problems of firms dealing with border trade and find solutions about it.

Keywords: Border Trade, East and Souteast Anatolia Region.

* Prof. Dr. İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, regunes@inonu.edu.tr

** Arş. Gör. İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, afdurmus@inonu.edu.tr

*** İnönü Üniversitesi Sos.Bil. Enstitüsü Doktora Öğrencisi, mehtap.ceyhan@hotmail.com

Not: Bu makale 4 Kasım 2010 Tarihinde 1.Uluslararası Sınır Ticareti Kongresinde Bildiri olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Dış ticaret faaliyetleri uygulama şekli ve politik düzenlemeler açısından değişik şekillerde yapılabilmektedir. Bu farklı düzenlemeleri genel olarak normal ticaret, bağlı ticaret, serbest bölge ticareti ve sınır ticareti şeklinde sıralamak mümkündür (Karagül ve Yılmaz, 2008: s.3-8).

Normal ticaret, bir ülkenin dış ticaret ve kambiyo rejimleri kapsamında, serbest döviz ile yapılan, mevzuat ile özel bir ayrıcalık tanınmayan ticarettir. Bağlı ticaret, iki ülke arasında yapılan ticari sözleşme gereğince ihracatçı ülkenin ithalatçı ülkeden ihracat bedeli için döviz dışında bir işlem talep etmesi şeklinde yapılan ticarettir. Serbest bölge ticareti, bir ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla birlikte gümrük sınırları dışında tanımlanan ve ülkede geçerli olan mali ve ekonomik mevzuatın kısmen veya tamamen dışında tutulan alanlardaki (serbest bölgelerdeki) firmaların gerçekleştirdiği ticarettir. Sınır ticareti ise, komşu iki ülke arasında özel anlaşmalara dayanılarak yürütülen ve her iki ülkenin sınır bölgelerine yakın yerleşim yerlerini kapsamına alan ticarettir (Gürsoy, 2005: s.25-26).

Bu çalışmanın amacı, bir dış ticaret şekli olan sınır ticaretinin ülkemizdeki tarihi gelişimini incelemek ve şu an gelinen noktada mevcut sorunları, aksaklıkları belirleyerek bunlara çözüm önerileri sunmaktır. Çalışmada, sınır ticareti yapmakla yetkili sınır illerimizde bu ticaretle uğraşan firmalarla bire bir anket çalışması yapılarak sorunlar tespit edilmiş ve bu sorunlara çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

2. SINIR TİCARETİNİN TANIMI VE AMACI

Sınır ticareti, kara ve deniz sınırı bulunan ülkelerin bölgesel kalkınmayı sağlayabilmek için gerçekleştirdikleri özel bir ticaret türüdür. Sınır ticareti, sınırların denizlerle çevrili bulunduğu yerleri de içine alması açısından sınır ve kıyı ticareti olarak da adlandırılabilir.

Ülkelerin konumuna ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermekle birlikte genel olarak sınır ticaretinin amaçları;

- İki komşu ülkenin sınır bölgelerinde yaşayan halkın müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak,
- Bölge ekonomisini canlandırmak ve bölge insanının refah düzeyini yükseltmek,
- Sınır illerinde yaşayan insanların ihtiyaçlarını daha hızlı bir şekilde karşılamak,

-Ülkenin iç bölgelerine oranla nakliyat ve fiyat farkları gibi nedenlerle bölge insanının daha ucuza mal temin etmesini sağlamak,

-Dış ticarete karşılaşılan bazı sıkıntıların azaltılması suretiyle ticaret hacmine olumlu yönde katkıda bulunmak,

-Bir takım avantajlar sağlayarak yasa dışı yollardan yapılan ticaretin önüne geçmek,

-İstihdamı artırmak (Tan ve Altundal, 2008: s.13-14).

şeklinde sıralanabilir.

3. TÜRKİYE'DE SINIR TİCARETİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Türkiye'de sınır ticaretinin tarihi gelişimini üç başlık altında incelemek mümkündür. Bunlar; sınır ticaretinin uygulanmaya başlanıp, il bazında kapsamının giderek genişlediği 1979-1997 yılları arası dönem, sınır ticaretine önemli kısıtlamaların getirildiği 1998-2002 yılları arası dönem ve sınır ticaret merkezleri projesi ile başlayıp günümüze kadar süren 2003 yılı ve sonrası dönem olarak sıralanabilir.

3.1. 1979-1997 Yılları Arası Dönem

Türkiye'de ilk sınır ticareti uygulamasına; 1978-79 yıllarında yaşanan petrol krizi ve döviz darboğazına çözüm bulabilmek için, Ağrı Valiliği ve İran'ın Batı Azerbaycan Genel Valiliği arasında varılan mutabakat üzerine, canlı hayvan, sigara gibi muhtelif tüketim malları verilmesine karşılık motorin, fueloil ve benzin alımı ile başlanmıştır (Sürmen, 1996; Milliyet Gazetesi, 24.03.1979).

Konuyla ilgili ilk yasal düzenleme 1979 yılında 79/17493 sayılı Dışsatım Düzenleme Kararı ile olmuştur. Bu karara istinaden çıkarılan 09.06.1979 tarih ve 7/17793 sayılı Kararla bazı sınır bölgelerinde sınır ticareti yapılması öngörülmüştür. 1980'de yayımlanan Sınır Ticareti Yönetmeliği ile İran'la Ağrı-Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bir yönetmelik maddesi haline getirilmiştir. Ağrı Valiliği'nin 13.02.1985 tarih ve 1/222 sayılı talebi üzerine; 5/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki¹, Sınır Ticareti Yönetmeliği çerçevesinde, Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması işlemlerini belli bazı kurallara bağlamıştır (Öztürk, 2006, s.111). Buna göre, isteyen herkes hiçbir belge aranmaksızın bir çıkışta en çok 10.000 \$ karşılığı Türk Lirası değerinde eşyayı yurt dışına çıkarabilecek ve bunun % 80'ini döviz olarak yurda getirecek veya aynı değerdeki bir malı ithal edebilecektir (Milliyet Gazetesi, 22.02.1985).

¹ 21.02.1985 tarih ve 18673 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Sınır ticaretine bu şekilde başlandıktan sonra takip eden yıllarda sınır ticaretinin uygulanma biçimine ilişkin çok sayıda Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) çıkartılmış ve bu Kararlara istinaden Yönetmelikler yayımlanmıştır.²

Sınır ticareti faaliyetleri ise başlangıçta sadece Ağrı ilinde yürütülmekteyken hızlı bir gelişme ile diğer sınır ve komşu illere de yayılmıştır. 1985 yılında Gaziantep-Öncüpınar ve Karkamış sınır kapıları Suriye ile, 1986 yılında Hatay-Cilvegözü sınır kapısı Suriye ile, 1987 yılında Van-Kapıköy sınır kapısı İran ile, 1988 yılında Hakkari-Esendere sınır kapısı İran ile, 1989 yılında Artvin - Sarp sınır kapısı Gürcistan ile sınır ticaretine açılmıştır. Yine 1989 yılında Erzurum ilinde mücavir il (komşu il) statüsünden yararlandırılmak suretiyle Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin-Sarp sınır kapısından da Bağımsız Devletler Topluluğu ile sınır ticareti yapılmasına izin verilmiştir. 1990 yılında Kars ilinde komşu il statüsünde Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin-Sarp sınır kapısından ise Bağımsız Devletler Topluluğu ile sınır ticareti yapılmasına izin verilmiştir. Yine aynı yılın ortalarında Şırnak, Mardin ve Hakkâri illeri Habur sınır kapısından Irak ile, 1992 yılında Iğdır ili Dilucu sınır kapısından Nahçıvan ile komşu il statüsünden yararlandırılmak suretiyle de Gürbulak sınır kapısından İran ile, 1996 yılında Şanlıurfa ili Akçakale sınır kapısından Suriye ile, 1997 yılında da Edirne ili Kapıkule sınır kapısından Bulgaristan ile sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir (Öztürk, 2006: s.111; Sürmen, 1996).

3.2. 1998-2002 Yılları Arası Dönem

Uygulanmaya başlandığı yıllar sonrasında (özellikle 1990'lı yıllarda), bölge halkına destek sağlama amacından giderek uzaklaşan uygulamalar ve başta akaryakıt, tarım ve hayvancılık sektörleri olmak üzere genel olarak ülke ekonomisine verdiği zararlar neticesinde 1998-2002 yıllarında sınır ticaretine önemli kısıtlamalar getirilmiştir. 17 Haziran 1998 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun çıkardığı bir genelge ile, sınır ticareti ile ithal edilen fueloil, mazot ve diğer malların il sınırları dışına çıkarılmaması, sınır ticaretinin ticaret amaçlı değil tüketim amaçlı olarak yapılması, sınır ticareti kapsamında ithal edilen fueloilden alınan

² 21.02.1985 tarih ve 18673 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sınır Ticareti Yönetmeliği, 28.04.1989 tarih ve 89/14040 sayılı BKK ile yürürlüğe giren Sınır Ticareti Yönetmeliği'nin 15'inci maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. 04.05.1989 tarih ve 20158 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Sınır Ticaret Yönetmeliği 08.08.1990 tarih ve 90/800 sayılı Sınır ve Kıyı Ticareti Yönetmeliği'nin 14'üncü maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır. 08.08.1990 tarihli ve 90/800 sayılı Yönetmelik, 19.01.1992 tarih ve 92/2639 sayılı Sınır ve Kıyı Ticareti Yönetmeliği'nin 16'ncı maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır. Bu Yönetmelik, 1.9.1993 gün ve 21685 sayılı Resmi Gazete de yayımlanan 13.08.1993 tarih ve 93/4723 sayılı Karar ile yürürlükten kaldırılmıştır. (Tan-Altundal, 2008, 32) 13.08.1993 tarihli 93/4723 sayılı Karar'da 31.01.1996 tarih ve 22540 sayılı resmi gazetede yayımlanan 96/7782 sayılı Karar'la yürürlükten kaldırılmıştır. (<http://www.basarmevzuat.com/dustur/bkk/5/1615/a/96-7782.htm>)

vergilerin % 60'dan % 80'e, diğer mallardan alınan vergilerin % 40'dan % 60'a çıkarılması (Milliyet Gazetesi, 23.06.1998), malların ithalatında "menşe şahadetnamesi aranarak üçüncü ülke mallarının bu yolla yurda girişinin engellenmesi kararlaştırılmıştır (Öztürk, 2006: s.112).

1998'de sınır ticaretiyle ilgili bir diğer kısıtlama; Türkiye'de 13 sınır ilinde yapılan sınır ticaretinde Valiliklerde olan yetkinin, BKK ile Dış Ticaret Müsteşarlığına (DTM) devredilmesidir. BKK'na göre petrol ürünlerine ilişkin il ihtiyaçları, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının görüşü alınarak DTM tarafından belirlenecektir. Diğer ürünlere ilişkin ihtiyaçlar ise her yıl Ekim ayı sonunda Valiliklerce DTM'na bildirilecek, Müsteşarlıkça yapılan değerlendirme sonucunda il ihtiyaçları nihai listeleri valiliklere bildirilecektir. Eski uygulamada Vali veya onun görevlendireceği Vali Yardımcısı başkanlığındaki Sınır Ticareti Değerlendirme Kurulu³, sınır ticareti izni verme, yapılan başvuruları kabul edip etmeme, ilin ihtiyacını belirleme yetkilerine sahipti. Kararda il ihtiyacı dışındaki ürün ve malların ithalatı yanında, hasat dönemi tarımsal ürünlerin ithalatına da artık izin verilmeyeceği belirtilmiştir (Tan ve Altundal, 2008: s.23-24).

28.04.2000'de çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile de 'mücvir il' kavramı kaldırılırken, artık sadece, Artvin'den Hatay'a kadar olan sınır illerinde sınır ticareti yapılabilmesi karara bağlanmıştır. Daha önce, sınır illerine komşu iller de 'mücvir il' statüsünde, sınır ticareti yapabiliyorlardı. Kararnameye göre, mayıs ayı başına kadar sınır ticaretine imkan tanınan il sayısı 7'ye düşürülürken, Edirne'de sınır ticaretine tamamen kapatılan iller arasına girmiştir (Akşam Gazetesi, 08.05.2000).

Kararname ile sınırdan ticaretin önemli bir bölümünü oluşturan motorin ticaretinde de gümrük muafiyeti azaltılmıştır. Sınırdan motorin ticaretinde daha önce % 60 olarak uygulanan mevcut gümrük vergilerinin % 80 oranında uygulanması karara bağlanırken, mutad (ilave) depo⁴ ile getirilecek aylık motorin miktarı da Iğdır'da 25 bin tondan 15 bin tona, Habur'da 150 bin tondan 75 bin tona indirilmiştir. Bu kapsamda getirilen motorinin tamamının, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) yan kuruluşu olan ve 02.09.1999'da faaliyete geçen

³ Sanayi Ticaret Müdürü, Tarım İl müdürü ve TSO yönetim kurulu başkanından oluşmaktadır.

⁴ Körfez Krizi sonrasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ortaya çıkan olumsuz ticari ve ekonomik koşulların hafifletilmesi amacıyla Irak'a münhasır başlatılan ve daha sonra BDT ülkelerine sınırı bulunana illerin ihtiyacını karşılamak üzere BDT ülkelerine de yaygınlaştırılan mutad depo uygulamasına göre; kamyonların getirmelerine izin verilen akaryakıt miktarı 1994'de kamyonlara montajlı römorklu araçlarda 2 ton, diğer kamyonlarda (römorksuz) 1,5 ton iken, bu miktar 96 yılında römorklu araçlarda önce 5 tona sonra 8 tona, diğer araçlarda da önce 2 tona sonra 4 tona çıkarılmıştır. 1998 yılında ise bu miktarlar, Şırnak ili Habur Gümrük Kapısından aylık 150 bin ton ve Iğdır Dilucu Gümrük Kapısından aylık 25 bin ton ile sınırlandırılmıştır. (<http://www2.tbmm.gov.tr/d21/7/7-2287c.pdf>)

Türkiye Petrolleri Uluslararası Şirketi (TPIC) tarafından yurtiçinde satışını düzenlemek ve en azından KDV'nin⁵ kayda alınmasını sağlamak amacıyla satın alınması karara bağlanmıştır.

Ayrıca mutad depo dışında sınır ticareti kapsamında ithal edilecek motorin miktarı yıllık toplam 169 bin ton⁶ ile sınırlandırılmış, yaş sebze ve meyve ithalatı tamamen yasaklanmış ve ithalatı yapılabilecek ürün sayısı 254'den 31'e düşürülmüştür⁷ (Hürriyet Gazetesi, 12.01.2000).

01.09.2002 tarihinde ise Milli Güvenlik Kurulu'nun tavsiye kararına uygun olarak sınır ticareti kapsamında motorin girişi yasaklanmıştır (Milliyet Gazetesi, 16.08.2002).

1998-2002 yıllarında sınır ticaretine getirilen bu kısıtlamaların sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz:

-Sınır ticaretinin doğrudan en fazla etkilediği sektörlerden biri akaryakıt sektörüdür. Zira sınır ticareti, zaman içerisinde ağırlıklı olarak motorin olmak üzere petrol ürünleri ithalatından oluşan bir ticaret şekline dönüşmüştür (Tan ve Altundal, 2008: s.35). Sınır ticaretinin akaryakıt sektörüne etkilerini tespit etmek için, 1990-1999 yılları arasında motorin kullanan araç sayısındaki değişimle kayıt içi motorin satışları karşılaştırıldığında, kamyon sayısında % 153, otobüs sayısında % 135 ve traktör sayısında % 43 düzeyinde artış olmasına rağmen, 1990 yılında 7.1 milyon ton olan motorin talebinin 1998 yılında 6.1 milyon tona düştüğü görülmektedir. Motorin kadar olmasa da benzer etkiler benzinde de görülmektedir. Sınır ticareti, akaryakıt sektörünün % 15'ine varan kayıt dışı bir sektör oluşturmuştur (Soysal, 2003, s.22). Bu durum, ülke rafinerilerinin üretim planlarında belirsizlikler meydana getirmiş, ana dağıtım şirketlerinin satışları düşmüş, sınır ticareti yoluyla gelen akaryakıtın normal yolla ithal edilen veya rafinerilerde üretilen akaryakıtı göre daha düşük oranda vergilendirilmesinden dolayı daha ucuz olması, bayileri haksız rekabetle karşı karşıya bırakmıştır. Bayiler, bağlı olduğu ana dağıtım şirketlerinden yakıt almak ile sınır ticareti yoluyla gelen yakıtı satmak arasında tercih yapmakta zorlanmışlardır. Tercih zorluğu yanında

⁵ Daha önce mutad depo kapsamında getirilen motorinden hiçbir vergi alınmamıştır.

([http://www.yolsuzluklamucadele.org/dosyaek2/akaryakit/ss978_BOLUM%20II%20\(0203-0298\).pdf](http://www.yolsuzluklamucadele.org/dosyaek2/akaryakit/ss978_BOLUM%20II%20(0203-0298).pdf))

⁶ Ağrı'dan 25 bin ton, Ardahan'dan 11 bin ton, Iğdır'dan 25 bin ton, Şırnak'tan 6 bin 800 ton, Van'dan da 64 bin 800 ton motorin ithalatına izin verilmiştir. Artvin'den yılda 500 bin ton motorin ithalat izni istenmesine karşın sadece 28 bin ton, Hakkari'den 250 bin ton ithalat izni istenmesine karşın sadece 8 bin 500 ton motorin ithalatı uygun görülmüştür.

⁷ Sınır ticareti kapsamında sadece, genellikle Türkiye'de üretilmeyen, karabiber, kakule, karanfil, kimyon, kına, mahlep, sahlepe, sumak gibi baharat türü tarım ürünlerinin ithalatına izin verilmiştir. Bu kapsamda ithal edilebilecek sanayi ürünleri ise ham alüminyum, külçe alüminyum, külçe bakır, bakır süs eşyası, hurda bronz, kaya tuzu, ham veya kaba yontulmuş mermer, naylon terlik, semaver ve odun ile sınırlandırılmıştır. Bu ürünlere ithalat izni verilebilecek azami miktarlar da illere göre 2 ton ile 30 ton arasında değişmektedir.

bayilerin sözleşme gereği taahhüt ettikleri satışı gerçekleştirememekten dolayı ana dağıtım şirketleri ile aralarında sorunlar çıkmıştır (DPT, 2000: s.41-42).

Sınır ticareti, sadece sektörde faaliyet gösteren teşebbüslerin değil, tüketicilerin üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. Yapılan laboratuvar testleri sonucunda, sınır ticareti kapsamında ithal edilen yakıtın (özellikle motorinin) TSE standartlarına uymayan, oda sıcaklığında parlayan, çabuk donan, yüksek kükürt içeren özellikler taşıdığı tespit edilmiştir. Ayrıca, bazyag, madeniyag ve motoryagi adı altında yurda sokulan birtakım petrol ürünlerinin de motorine katılarak özelliğinin bozulduğu yapılan analizlerle belirlenmiştir. Bu durum, tüketicilerin kalitesini bilmediği yakıttan dolayı araçlarını tahrip etmiş, can ve mal emniyetlerini tehlikeye düşürmüştür (Soysal, 2003: s.23; DPT, 2000: s.41).

Ayrıca, terör örgütünün gerek finansmanında gerekse sınır geçişlerinde, yasadışı akaryakıt ticareti ve sınır ticareti önemli bir yer tutmuş, özellikle Habur üzerinden Irak ile yapılan ticaretten yararlanan kesimlerin başında terör örgütü gelmiştir (<http://www.yolsuzluklamucadele.org>).

-Akaryakıt sektöründen başka hayvancılık ve tarım sektörleri de, sınırlarımızdaki yetersiz denetim nedeniyle kaçak girişlerden ve sınır ticaretinden olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Türkiye’de 1980’li yıllarda plansız ve üretime kıyasla aşırı miktarda canlı hayvan ve et ihracatı yapılmıştır. Bununla birlikte, terör olayları nedeniyle 1990’dan sonra birçok yere konulan mera yasağının da etkisiyle, 1990’lı yıllardan itibaren ticaretin yapısı tersine dönmüş, hayvansal ürünlerin tamamı dikkate alındığında 1992 yılından itibaren net ithalatçı ve dışa bağımlı konuma gelinmiştir. Öte yandan geçmişte, Güneydoğu’dan İran, Irak ve Suriye’ye hayvan kaçırılırken, 1990’lı yıllarda kaçak ithalat ve sınır ticareti çerçevesinde ithalat trendi başlamış ve zamanla ülke hayvancılığındaki tüm dengeleri etkileyecek boyuta ulaşmıştır. Bilhassa, besicilerin ithalata yoğun tepkileri üzerine canlı hayvan ve et ithalatının yasaklandığı 1997-1999 döneminde gayri resmi ithalat korkunç bir boyut almıştır (<http://www.turkvet.biz> ; Altuntaş, 2000). Yöredeki besiciler, sınırdan günde 2000-3000 baş girdiği söylenen hayvan nedeniyle sıkıntı yaşarken, bu hayvanların taşıdığı şap, veba gibi hastalıklar nedeniyle ülke ekonomisi de büyük kayıplara uğramıştır. Bu nedenle 1999 yılında sınır illerindeki hayvan pazarları kapatılmış ve hayvan sevkiyatları durdurulmuştur (Tan-Ertürk, 2000: s.5). 2003 yılı ve sonrasında da sınır ticareti kapsamında “il ihtiyacı nihai listelerinde” canlı hayvan ve hayvancılık ürünlerine yer verilmemiştir.

1980 sonrasında yaşanan bu gelişmeler neticesinde, hayvan sayısında 1980-2002 dönemi arasında dramatik düşüşler yaşanmıştır. 1980 yılında 48,6 milyon civarında olan

koyun sayısı, 2002 yılında 25,1 milyona düşerken, 15,8 milyon civarında olan sığır sayısı da 2002 yılında 9,8 milyona düşmüştür (Eşiyok, 2004: s.44).

Hayvancılık sektörü gibi tarım sektörü de kaçak girişlerden (özellikle çay, şeker) ve sınır ticaretinden olumsuz yönde etkilenmiştir. Yaş sebze ve meyve ürünleri sınır ticareti kapsamında çıkarılmadan önce, sınır ticareti kapsamında özellikle İran'dan ithal edilen domatesten patlıcana, elmadan karpuzla kadar her çeşit sebze ve meyve nedeniyle yerli üretici, özellikle de turfanda sebze ve meyve üreticileri ürünlerini satamaz hale gelmiştir (Hürriyet Gazetesi, 12.01.2000).

-Bunlarla birlikte bir takım usulsüz uygulamalarla da sınır ticareti giderek amacından uzaklaşmıştır. Gümrük vergisi avantajı nedeniyle büyük şehirlerdeki bazı işadamlarının sınır ticareti yapılan illerdeki kişiler adına belge alarak istedikleri malı indirimli tarifeden alıp sattıkları ve bu nedenle de sınır ticaretinin yöre insanına yarar sağlamaktan çok, "belge almaktan taşımacılığa kadar belli bir çıkar zinciri" oluşmasına neden olduğu yetkililer tarafından bildirilmiştir. (Hürriyet Gazetesi, 12.01.2000) Ayrıca Başbakanlık uzmanları tarafından Ağrı, Van ve Hakkâri'de yapılan incelemelerde, bazı üst düzey bürokratların sınır ticaret belgesi vermek için zorunlu bağış alarak, usulsüz harcamalarda kullandıkları saptanmıştır (Milliyet Gazetesi, 06.10.1999).

-Amaçlarından biri sınır illerinde yaşayan insanların ihtiyaçlarının daha hızlı ve ucuz yoldan temin edilmesi olan sınır ticaretinde, il ihtiyaçlarının kat kat üzerinde ithal edilen ve yurdun dört bir yanında satılan ürünler, sadece yurtiçi piyasadaki dengeleri bozmakla kalmamış, devletin büyük vergi kayıplarına uğramasına da neden olmuştur. Sınır ticareti kapsamında, 1997-2002 yıllarında devletin uğradığı toplam vergi kaybının yaklaşık 8 milyar TL olduğu hesaplanmaktadır. Maliye Bakanlığı verilerine göre, sadece 1997-1999 yıllarında sınır ticareti kapsamında devletin uğradığı vergi kaybı 3,4 milyar \$'dır. Bu vergi kaybı, belirtilen dönemde konsolide bütçe vergi gelirlerinin % 4'ü, bütçe açığının % 9'u ve ATV (Akaryakıt Tüketim Vergisi) tahsilatının % 31'ini oluşturmaktadır

(<http://www.yolsuzluklamucadele.org>).

-Ayrıca, sınır ticareti yapılan ülkelerde, vergi kolaylıkları açısından benzer mevzuatların bulunmayışı nedeniyle de, aşağıda görüldüğü gibi ticaret Türkiye aleyhine gelişmiştir.

Tablo1: 1997-2002 Yılları Arasında Sınır Ticareti Rakamları

	İthalat (milyon \$)	İhracat (milyon \$)
1997	109.1	16.2
1998	277.5	16.4
1999	118.8	17.7
2000	143.6	11.2
2001	136.7	9.5
2002	197.1	34.1

Kaynak: Mehmet Kara, Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin değerlendirilmesi.

3.3. 2003 Yılı ve Sonrası Dönem

Yukarıda sıraladığımız nedenlerden dolayı 1998-2002 yıllarında aşamalı olarak kapsamı daraltılan sınır ticaretine 2003 yılına gelindiğinde, 5408 sayılı BKK ile yeni bir düzenleme getirilmiştir. Bu düzenleme ile mevcut sınır ticaretine bir alternatif olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde komşu ülkelere sınırı bulunan 13 ilde sınır ticaret merkezleri kurulması kararlaştırılmıştır. Bu sayede, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki ekonomik ve ticari faaliyetlere ivme kazandırılması, kaçakçılığın azaltılması dolayısı ile kayıt dışı ticaretin asgariye indirilmesi, bölgedeki esnaf ve tacirlerin sınırda tesis edilecek ticaret merkezleri vasıtasıyla komşu ülkelerle yapacağı ticaret sayesinde, hem ihracatın artırılması, hem de sağlanacak vergi kolaylıkları ile⁸ il ihtiyaçları dahilinde ithalat yapılmasına imkan sağlanması amaçlanmıştır. Bu sınır illerine komşu Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illeri de “mücavir il” olarak belirlenmiştir. Mücavir iller sınır ticaret merkezi kurulacak iller arasında yer almamakla birlikte, bu Karar çerçevesinde sınır ticaret merkezlerinden ticaret yapabilecek iller arasında yer almaktadır (Hanoğlu, 2004). Böylece 2000 yılında kaldırılan “mücavir il” statüsü, sınır ticaret merkezlerinde geçerli olmak üzere yeniden tanınmıştır.

Sınır ticaret merkezi, bulunduğu ildeki İl Özel İdaresi, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, İl ve İlçe Ticaret Odaları veya İl ve İlçe Ticaret veya Sanayi Odaları ile en az iki İhracatçı Birliğinin katılımıyla oluşturulan anonim şirket tarafından işletilecektir. Dolayısıyla ticari faaliyetlerde insiyatif, idare ile meslek kuruluşları arasında paylaşılacaktır (Kara, 2005, s.68). Gerek sınır ticaret merkezi işleticisi, gerekse sınır ticaret merkezlerinde yer alan mağazalar; ihracat yapmaya, komşu ülkelere sınır ticaret merkezlerine eşya getirmeye ve

⁸ Sınır ticaret merkezleri kapsamında ithal edilecek tarım ürünlerinden ithalatta alınması gereken vergi ve fonların %60'ı ile KDV'nin tamamı; ithal edilecek sanayi ürünlerinden ise sadece KDV ve ÖTV'nin tamamı tahsil edilecektir.

ithal etmeye yetkili olacaktır. İndirimli tarifeden yararlanmak suretiyle gümrük işlemleri gerçekleştirilerek serbest dolaşıma giren eşyanın, ilgili ilde asgari 3 yıldır faaliyet gösteren ve Değerlendirme Komisyonu⁹ tarafından uygunluk verilmiş olan esnaf ile gerçek ve tüzel kişi tacirlere, sınır ticaret merkezi işleticisi veya mağazalar tarafından dağıtım yapılarak, bu hizmetten yararlanmaları sağlanacaktır (Hanoğlu, 2004). İl ihtiyaçları dahilinde getirilerek ithal edilecek eşyaya ilişkin “miktar kotası” uygulaması başlatılacak ve kotalar, Değerlendirme Komisyonu üyelerinin oy çokluğu ile teklifi üzerine DTM tarafından belirlenecektir. Tarım ürünleri ile ilgili olarak hasat dönemi de dikkate alınarak Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı’nın görüşü alınacaktır. Ayrıca, ihracı ve ithali ilgili mevzuatla yasaklanmış veya ithali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler ile kota, gözetim ve diğer ticaret politikaları uygulamasına tabi ürünler bu karar kapsamında dış ticarete konu edilemeyecektir.

Bununla birlikte, sınır ticaret merkezlerinin kurulması Türkiye’nin tek taraflı olarak uygulamaya koyacağı bir işlem olmayıp, konunun karşı ülkelerle müzakere edilmesi ve müzakereler sonucunda bir mutabakatın sağlanması gerekmektedir (Tan-Altundal, 2008:s.28). Bu itibarla, sınır ticaret merkezleri kurulmasına yönelik ilk adım, 30 Eylül-2 Ekim 2003 tarihleri arasında Türkiye-İran Ortak Ticaret Komitesi II. Toplantısı ile sağlanmıştır. Toplantı sonucunda varılan mutabakat kapsamında Ağrı-Sarısü, Hakkâri-Esendere ve Van-Kapıköy’de sınır ticaret merkezleri kurulmuş ve işletilmeye başlanmıştır (Hanoğlu, 2004). Ancak Gürcistan ve Suriye ile yapılan müzakerelerde sınır ticaret merkezleri kurulması konusunda bir mutabakat sağlanamazken, bu ülkeler serbest ticaret anlaşmalarına öncelik vereceklerini açıklamışlardır. Bu ülkelere sınırı olan illerdeki meslek kuruluşlarının sınır ticaret merkezleri kurulması konusunda özellikle finansman açısından aktif destek göstermemeleri ile Suriye sınırındaki arazinin mevcut hukuki ve fiziki durumu da sınır ticaret merkezlerinin kurulma sürecini olumsuz etkilemiştir (Hürriyet Gazetesi, 09.05.2009). Nahçıvan’da orta ve büyük ölçekli üretim yapacak sanayi kuruluşlarının olmaması ve ithal edilebilecek ürünlerin sınırlı olması nedeniyle sınır ticaret merkezi kurulmasına gerek görülmezken, Irak ise, devlet yapısındaki sorunlar nedeniyle Türkiye’nin sınır ticareti kurma talebine karşılık vermemiştir. Sonuçta sınır ticaret merkezleri projesi ile beklenen ticari hareketlilik sağlanamamıştır.

⁹ Vali veya Vali Yardımcısı başkanlığında Defterdar, Gümrük Müdürü, Sanayi ve Ticaret İl Müdürü, Tarım İl Müdürü, Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği ile İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odası temsilcilerinden oluşmaktadır.

Sınır ticaretinin tarihi gelişimi içinde yapılan son düzenleme ise; 16.06.2009 tarihinde yürürlüğe giren “Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 01.12.2008 tarihli ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı” ve “Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin 2009/7 sayılı Tebliğ”dir. Düzenleme ile sınır ticaretine getirilen yenilikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

-2003 yılındaki kararla sınır ticaret merkezlerinde geçerli olmak üzere “mücavir il” statüsünden yararlanma hakkı tanınan iller, yeni düzenlemede kapsam dışı tutulmuş, sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki sınır illerine (Kars hariç) ilgili komşu ülke ile doğrudan ithalat-ihracat yoluyla ya da sınır ticaret merkezlerinde mağaza kiralama suretiyle sınır ticareti yapma hakkı tanınmıştır. Ağrı-Sarısu, Hakkari-Esendere ve Van-Kapıköy sınır ticaret merkezlerine ilaveten Iğdır Dilucu sınır hattında sınır ticaret merkezi kurulması kararlaştırılmış ve sınır ticaret merkezlerinin idaresi, işletici A.Ş.’den il özel idarelerine devredilmiştir.

-Karar kapsamındaki illerde en az iki yıldan beri yerleşik olarak faaliyet gösteren esnaf ve tacirin uygulamadan faydalanabilmesi şartı getirilmiştir. Tacirin yanı sıra illerde yerleşik esnafa da sınır ticareti yapma hakkı tanınması nedeniyle, uygulamanın bölge kalkınmasına ve işsizliğin azaltılmasına yönelik sosyal bir proje olarak değerlendirildiği bildirilmektedir (<http://www2.tbmm.gov.tr>).

-Karar ile getirilen en önemli yeniliklerden biri de, sınır ticareti kapsamındaki ithalatta tek ve maktu vergi uygulanacak olmasıdır. 2003 tarihindeki Kararla sadece sınır ticaret merkezleri kapsamında ithal edilecek sanayi ürünleri için gümrük muafiyeti sağlanırken, yeni Kararla sınır ticaret merkezleri dahil sınır ticareti kapsamındaki ithalatta, gerek tarım gerekse sanayi ürünleri için gümrük vergisi oranı sıfır, KDV ve ÖTV oranları tam olarak hesaplanacaktır.

-İlgili komşu ülke ile doğrudan ithalat-ihracat yoluyla ya da sınır ticaret merkezlerinde mağaza kiralama suretiyle sınır ticareti yapabilmek için, ilk aşamada ilgili valilik tarafından düzenlenen Sınır Ticaret Belgesine sahip olmak gerekirken, ilgili gümrük kapısından ve sınır ticaret merkezinden her bir ürünün ithalatı için de İl Değerlendirme Komisyonu tarafından düzenlenen İthalat Uygunluk Belgesine sahip olmak gerekmektedir. Sınır Ticaret Belgesinin geçerlilik süresi düzenlendiği tarihten itibaren 1 yıl iken, İthalat Uygunluk Belgesinin geçerlilik süresi 45 gündür.

-Yeni Kararla, İl Değerlendirme Komisyonu'nda İl Jandarma Komutanlığı veya Emniyet Müdürlüğü'nden bir temsilci de bulunacak ve Komisyon ithalat ve ihracata ilişkin hususlarda önceki Kararda olduğu gibi oy çokluğu ile değil oy birliği ile karar alacaktır. Ancak, sadece İthalat Uygunluk belgesinde imza sayısı 7'den 2'ye düşürülerek bürokratik süreç kısaltılacaktır.

-İthalatta "miktar kotası" uygulaması yanında alternatif olarak "değer limiti" uygulaması getirilerek, bir komşu ülkeden yılda azami 100 milyon ABD Dolarına kadar ithalat yapma imkânı sağlanacaktır. Bunun 30 milyon ABD Dolarına kadarı tarım ürünleri, 70 milyon ABD Dolarına kadarı da sanayi ürünleri olacaktır.¹⁰ Söz konusu sektörel değerler, ilgili sınır illerine, nüfusları ve sınır ticareti kapsamında ilgili komşu ülke ile son üç yıl içinde gerçekleştirdikleri ihracat-ithalat değerleri göz önünde bulundurularak paylaşılacaktır. Ayrıca ithalat değer limiti uygulamasında ilgili sınır illerine yapılacak tahsisatlarda ürün miktarı belirtilmeyecektir. Değer limiti uygulamasının amacının, gerektiğinde ilgili komşu ülke ile yapılan müzakerelerde mutabık kalınan sınır ticareti hedefleri kapsamında belirlenen limitler dahilinde ithalat yapabilmek olduğu belirtilmiştir (Zaman Gazetesi, 04.05.2009).

-Bununla birlikte, bir esnaf veya tacir, en fazla ayda toplam 50.000 ABD Dolarına kadar ürün ithal edebilecek ve bir ürün için yıl içinde düzenlenen ithalat uygunluk belgesinin toplam değeri, ilgili ile tahsis edilen sanayi ya da tarım ürünleri değer limitinin %5'ini geçmeyecektir. Bu sayede uygulamadan mümkün olduğunca çok sayıda esnaf ve tacirin yararlanabilmesi sağlanacaktır.

-İhracı ve ithali ilgili mevzuatla yasaklanmış ve ithali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler, ticaret politikası önlemleri kapsamında kota, korunma, damping ve sübvansiyona karşı vergi önlemlerine tabi ürünler, 5201 sayılı Harp Araç ve Gereçleri ile Silah Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun kapsamında kontrole tabi ürünler, yerli üretim ve imalatın korunması ile iç piyasada haksız rekabetin önlenmesi kapsamında petrol ve petrol ürünleri, çay, şeker, fındık, antepfıstığı, canlı hayvan, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri ithalatı yasaklanmıştır. Ayrıca bazı tarım ürünleri, ülkemizdeki hasat dönemi dikkate alınarak Tarım ve Köy İşleri Bakanlığınca, mevsimsel kısıtlamaya tabi tutulmaktadır.

¹⁰20.05.2010 tarihli 2010/393 sayılı "Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar" ile 01.01.2011 tarihinde yürürlüğe girmek üzere, sektörel değerler, 50 milyon ABD Dolarına kadar tarım ürünleri, 50 milyon ABD Dolarına kadar sanayi ürünleri olarak değiştirilmiştir. Ayrıca sektörel değerlerin sınır illerine paylaşılmasında sadece ilgili sınır illerinin nüfusu göz önünde bulundurulacaktır.

İthalat uygunluk belgesi düzenlenmesi sırasında gerçeğe aykırı beyanda bulunan veya gerçeğe aykırı belge veren, gerçek dışı menşe belgesi ibrazıyla ürün ithal eden, ithalat uygunluk belgesinde belirtilen miktardan fazla ithalat yapan, sınır illeri kapsamında ithal edilen ürünü yetkili sınır illeri dışına satan ve vergi ile diğer mali yükümlülüklerini süresi içinde yerine getirmedikleri tespit edilenler için de çeşitli müeyyideler getirilmiştir.

4. UYGULAMA

Çalışmamızın uygulama bölümünde, yetkili sınır illerimizde sınır ticareti ile uğraşan firma yetkilileri ile bire bir görüşülerek, sınır ticaretinin gelişimini olumsuz yönde etkileyen faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS16.0 programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin güvenilirliği test edilmiş ve frekans analizi yapılmıştır.

Tablo 2: Güvenilirlik Analizi

Alpha Değeri	Anketteki Soru Sayısı
,708	13

Güvenilirlik analizi sonucunda bulunan alpha değeri 1'e yaklaştıkça güvenilirlik artmaktadır. Alpha değeri 0,50 nin altında kaldığında güvenilirlik düşüktür. Alpha değeri 0,70'in üzerinde ise güvenilirlik yüksektir. (Arbak; İltter, 1995, s.178) Anketimizde 0,708 olarak bulduğumuz alpha değeri anketimizin güvenilirliğini teyit etmektedir.

Anketimizde firma yetkililerine 13 adet soru sorulmuş olup, sorulara verilen cevaplar aşağıda tablolar halinde düzenlenmiştir.

Soru 1: Sınır ticaretinden yeterince faydalanamadığınızı düşünüyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Hayır	7	12,7
Evet	21	38,2
Kesinlikle Evet	27	49,1
Toplam	55	100,0

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, anketimize katılan 55 firma yetkilisinden yaklaşık olarak 87' sinin bu ticaretten yeterince faydalanamadıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bu durum, mevcut sınır ticareti uygulamasının, bölge ekonomisine ve halkına destek sağlama amacını karşılayamadığını göstermektedir.

Soru 2: Sınır ticareti yerine normal ihracat-ithalat kapsamında ticaret yapmayı ister misiniz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Hayır	3	5,5
Hayır	4	7,3
Fikrim yok	1	1,8
Evet	22	40,0
Kesinlikle evet	25	45,5
Toplam	55	100,0

Anketimize katılan firmalardan sınır ticareti yerine normal ihracat-ithalat kapsamında ticaret yapmayı isteyenlerin oranı %85 civarındadır. Bu soruya olumlu yanıt verenler bu ticaretle uğraşmakla birlikte; kotaların yetersiz, ürün çeşitliliğinin az, prosedürün fazla olduğu gibi çeşitli nedenler ileri sürerek ticaretin yeterince cazip olmadığını belirtmişlerdir. Öte yandan yaklaşık %13'lük kesim ise, bu ticaretin sağladığı avantajlardan faydalanabilen ya da bu ticaretin avantajlarını dezavantajlarına göre üstün görenlerdir. Bu oranların, bir önceki sorudaki oranlarla karşılaştırıldığında oldukça tutarlı olduğu görülmektedir.

Soru 3: Sınır ticareti kapsamında sürekli yapılan değişikliklerden dolayı uzun süreli ticari ilişki kurmakta zorlanıyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle hayır	1	1,8
Hayır	7	12,7
Evet	19	34,5
Kesinlikle evet	28	50,9
Toplam	55	100,0

Sınır ticaretinin uygulanmaya başlandığı 1970'li yıllardan günümüze kadar bir çok kez mevzuat değişiklikleri yapılmış bazen kapsam daraltılmış bazen de genişletilmiştir. Bu durum sınır ticareti ile uğraşan firmaların veya bireylerin karşı ülkelerle ticari ilişkilerinde sürekliliğe engel teşkil etmiştir. Bu da ankete katılan firmaların bu soruya verdiği % 85,4'ü evet şeklindeki cevabı desteklemektedir.

Soru 4: İlinizde bulunan sınır kapısının ya da sınır ticaret merkezlerinin yeterli altyapıya sahip olmadığını düşünüyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle hayır	4	7,3
Hayır	6	10,9
Evet	16	29,1
Kesinlikle evet	29	52,7
Toplam	55	100,0

Bölgede bulunan sınır kapıları veya sınır ticaret merkezlerinin yeterli altyapıya sahip olmadığını düşünenlerin oranı % 81,8 dir. Yapılan görüşmeler neticesinde sınır kapılarının küçük olduğu, personelin yetersiz olduğu, gerekli teknik ve elektronik donanıma sahip olunmadığı, ulaşım imkânlarının yeterli olmadığı ve bazı sınır kapılarının transit geçişe açık olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca mevcut sınır ticaret merkezlerinin de gerekli donanıma sahip olmamakla birlikte; faal olarak çalışmadığı ve buralardaki mağazaların kullanılmadığı ya da mağazaları kiralayan firmaların başkalarına kiraladığı belirtilmiştir.

Soru 5: Sınır kapılarında ihtisas gümrüğü (ürün kalitesini belirlemek amacıyla) kurulması sizce gerekli midir?

	Frekans	Yüzde
Hayır	1	1,8
Evet	22	40,0
Kesinlikle evet	32	58,2
Toplam	55	100,0

Sınır ticaretinin uygulanmasına ilişkin tebliğ incelendiğinde sınır ticareti kapsamında ihraç ve ithal edilen ürünlerin ‘Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi Kararı’na istinaden yapılan ihracat ve ithalat denetiminden muaf olduğu görülmektedir. Ancak Tebliğin devamında, sınır ticareti kapsamında ithal edilen ürünlerin güvenli olması zorunludur ve bundan ithalatçı sorumludur denilmiştir. Ürünlerin güvensiz olmasının tespit edilmesi halinde ise cezai müeyyideler uygulanacağı belirtilmiştir. Bu nedenle ürün güvenliğinin tespit edilmesi için ihtisas gümrüklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak sınır kapılarında bu gümrüğün olmaması ithal edilen ürünlerin başka illerdeki ihtisas gümrüklerince denetlenmesine ve maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Bunun neticesinde firmalar sorulan bu soruya % 98 oranında olumlu cevap vermiştir.

Soru 6: Gümrük işlemlerinde prosedürün çok olduğunu düşünüyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Hayır	1	1,8
Hayır	14	25,5
Fikrim yok	4	7,3
Evet	16	29,1
Kesinlikle Evet	20	36,4
Toplam	55	100,0

Yukarıdaki tablo incelendiğinde anket katılımcılarının %65'i gümrük işlemlerinde çok fazla prosedürün olduğunu düşünmektedir.

Soru 7: Sınır ticaretinde karşılıklı ülkeler arasında ticareti kolaylaştırmaya yönelik tüm tedbirlerin alınmadığını düşünüyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Hayır	5	9,1
Fikrim yok	1	1,8
Evet	25	45,5
Kesinlikle Evet	24	43,6
Toplam	55	100,0

Yukarıdaki tablo incelendiğinde ticareti kolaylaştırmaya yönelik ülkeler arasında tüm tedbirlerin alınmadığını düşünenlerin oranının % 89,1 olduğu görülmektedir.

Soru 8: İthalat kotaları veya ithalat değer limitleri dâhilinde ithal etmenize izin verilen ürün miktarlarının yeterli olmadığını düşünüyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Hayır	6	10,9
Fikrim yok	7	12,7
Evet	13	23,6
Kesinlikle Evet	29	52,7
Toplam	55	100,0

Bu soruya verilen yanıtlar incelendiğinde kotaların yetersiz olduğunu düşünenlerin oranının % 76,3 olduğu görülmektedir. Kotaların yetersiz olması gerek sınır ticaret merkezlerinde mağaza kiralamak isteyen gerekse ithalat yapmak isteyen firmaların kira ve nakliye masrafları düşüldüğünde karlılıklarını azaltmakta, bu nedenle sınır ticareti karlılık açısından cazip görülmemektedir.

Soru 9: İthal etmenize izin verilen ürünlerin ilinizin ihtiyaçlarına uygun olmadığını düşünüyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Hayır	2	3,6
Hayır	14	25,5
Fikrim yok	9	16,4
Evet	13	23,6
Kesinlikle Evet	17	30,9
Toplam	55	100,0

Yukarıdaki tabloya göre, firma yetkililerinden % 54,5'i ithal etmelerine izin verilen ürünlerin illerinin ihtiyaçlarına uygun olmadığını düşünmektedirler.

Soru 10: Ürün pazar sorunu yaşıyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Hayır	11	20,0
Hayır	22	40,0
Fikrim yok	3	5,5
Evet	13	23,6
Kesinlikle Evet	6	10,9
Toplam	55	100,0

Yukarıdaki tabloya göre, firmalar % 65 oranında ürünleri satacak pazar bulmada sorun yaşamamaktadır. Yapılan görüşmelerde çoğunlukla, ihraç edilen ürünlerin sipariş alınarak gönderildiği, ithal edilen ürünlerde de kotaların zaten yetersiz olduğu belirtilerek pazar sorunuyla karşılaşılmadığı belirtilmiştir.

Soru 11: Sınır ticareti yaptığınız ülkelerin bankacılık sistemlerinden kaynaklanan sorunlar yaşıyor musunuz?

	Frekans	Yüzde
Hayır	23	41,8
Fikrim yok	16	29,1
Evet	2	3,6
Kesinlikle evet	14	25,5
Toplam	55	100,0

Yukarıdaki tablo incelendiğinde sınır ticareti yapan firmaların yaklaşık % 42'sinin bakıcılık sistemlerinden kaynaklanan sorunlar yaşamadığı belirlenmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde bu durumun karşı ülkelerde bankacılık sisteminin oturmamasından dolayı işlemlerin genelde nakit alış verişi ile gerçekleşmesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Ticaret karşı ülkeye mal teslim edildiğinde bedelin nakit olarak tahsil edilmesine dayanmaktadır.

Soru 12: Sınır ticareti kapsamında petrol ve petrol ürünlerinin çıkartılması bölge ekonomisine ciddi zararlar vermiş midir?

	Frekans	Yüzde
Fikrim yok	1	1,8
Evet	2	3,6
Kesinlikle Evet	52	94,5
Toplam	55	100,0

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere sınır ticareti mevzuatında bir çok kez değişikliklere gidilmiştir. Bu değişikliklerden biri de 2002 yılına kadar serbest olan petrol ithalatının denetimsizlik ve suistimallerden kaynaklanan pek çok nedenden dolayı yasaklanmasıdır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde petrol ve petrol ürünlerinin yasaklanmasından sonra ithalatın çok azaldığı ve sınır ticaretinin cazibesinin neredeyse hiç kalmadığı belirtilmiştir. Bunun da bölge ekonomisini çok olumsuz yönde etkilediğini bu soruya verilen cevapların % 98'inin evet olarak belirlenmesinden anlamaktayız.

Soru 13: Petrol ve petrol ürünleri ticaretinin yeterli denetim mekanizmaları kurularak tekrar aktif hale getirilmesi gerekli midir?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle evet	55	100,0

Yukarıdaki tablo bir önceki soruya ait tablo ile birlikte değerlendirildiğinde, petrol ithalatının gerekli denetim mekanizmaları kurularak ve kalite ölçümleri yapılarak tekrar aktif hale getirilmesinin, gerek bölge ekonomisi için, gerekse bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması suretiyle ülke ekonomisi için önem arz ettiği görülmektedir.

5.SONUÇ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bildiğimiz gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri sosyal ve ekonomik yönden diğer bölgelerimize nazaran daha az gelişmiş durumdadır. Bölgedeki üretim faktörlerinin

yetersizliği, iklim koşullarının yarattığı olumsuzluklar, ulaşım imkanlarının zorluğu gibi faktörler kalkınmanın önünde önemli engeller olmuştur. Bununla birlikte, yıllardır süregelen terör olgusunun doğurduğu çekingenlik nedeniyle sanayi yatırımlarının yapılamaması nedeniyle geçimleri tarım ve hayvancılığa dayalı olan halkın, yine bölgedeki hassas yapı nedeniyle bu gelirlerinin de azalması, bölge ekonomisini canlandırmak ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak için sınır ticaretini önemli bir etken haline getirmiştir.

Ancak zamanla yapılan yanlış uygulamalar ve amacından sapmalar nedeniyle kapsamı giderek daraltılan sınır ticaretinde, gelinen noktada gerek yetkili sınır illerindeki ticaret odaları gerekse bu illerde sınır ticareti ile uğraşan firmalarla yaptığımız görüşmeler neticesinde, uygulamada karşılaşılan birçok sorun ve aksaklığın var olduğu tespit edilmiştir. Bu sorunları; bölge halkının sınır ticaretinden yeterince faydalanamaması, bu ticaret ile ilgili mevzuatda sürekli yapılan değişiklikler nedeniyle bu ticaretle uğraşan birey yada firmaların karşı ülkelerdeki birey yada firmalarla uzun süreli ticari ilişki kuramamaları, sınır kapılarının ve sınır ticaret merkezlerinin ihtiyaçları karşılayacak düzeyde altyapıya ve teknik donanımına sahip olmaması, ithal edilmesine izin verilen ürünlerin; miktarlarının yetersiz, çeşitliliğinin az, bölge ihtiyaçlarına yeterince uygun olmayan ve karlılığı düşük ürünler olması, ülkemizde olduğu gibi karşı ülkelerde de bu ticareti kolaylaştırmaya yönelik önlemlerin alınmaması (gümrüklerde prosedür kolaylığı sağlanması, sınırların her iki tarafındaki ulaşım sorunlarının giderilmesi gibi) şeklinde sıralayabiliriz.

Sınır ticareti bölge ekonomisini canlandırarak bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmaya imkan sağlama amacındadır. Bu nedenle bu ticaretin gelişimine etki eden faktörlerin gerekli mevzuat değişiklikleriyle uzun süreli olarak iyileştirilmesi ve bölge halkının bu ticareten yeterince faydalanabilir duruma getirilmesi gerekmektedir. Yapılan görüşmelerde, kotaların ithalat uygunluk belgesi sahibi firmalar arasında dağıldığı, belge sahibi firma arttıkça her bir firmaya çok cüzi miktarda ithalat izni verildiği, bunun da maliyetleri dahi karşılayamayacak düzeyde olduğu ve zaman zaman bu nedenle ithalattan vazgeçildiği belirtilmiştir. Kotaların, ürün maliyetleri ve satış fiyatları da göz önünde bulundurularak, bölgede yaşayan halkın bu ticareti yapmalarını anlamlı kılacak, öte yandan iç piyasadaki dengeleri bozmayacak şekilde arttırılması gerekmektedir. Aynı zamanda, ithaline izin verilen ürünler belirlenirken, ürün çeşitliliğinin sağlanması ve bölge halkının ihtiyaçlarının daha titizlikle gözetilmesi gerekmektedir.

Ayrıca yetkili sınır illerimizde bulunan sınır kapılarının, ulaşım imkanlarını karşılayabilecek gerekli altyapıya sahip hale getirilmesi, gerekli personel ve teknik donanımın sağlanarak modernize edilmesi gereklidir. Böylece, transit geçişe kapalı olan bazı sınır kapıları transit geçişe açılarak sınır ticareti yapabilecek firma ve birey sayıları arttırılmalıdır. Bununla birlikte, yapılan görüşmelerde sınır ticaret merkezlerinin birçoğunun da gerekli altyapı, çevre düzeni, elektronik ve teknik donanım açısından yetersiz olup faal olarak kullanılmadığı anlaşılmıştır. Hatta bu merkezlerde bulunan kimi mağazaların faaliyet dışı kullanıldığı öğrenilmiştir. Bu nedenle bu merkezlerde de gerekli modernizasyon çalışmalarının yapılması ve faaliyet dışı kullanımların engellenmesi gereklidir. Ayrıca gerek ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik önlemlerin karşı ülkeler tarafından da alınması, gerekse sadece 4 ilimizde bulunan sınır ticaret merkezlerinin diğer yetkili sınır illerimizde de kurulması amacıyla karşı ülke yetkilileri ile konuların müzakeresine gereken önem verilmelidir.

Yetkili sınır illerimizdeki ticaret odaları ve sınır ticareti ile uğraşan firma yetkilileri ile yaptığımız görüşmelerde petrol ürünleri ithalatının yeniden aktif hale getirilmesi gerektiği düşüncesi hakimdir. Sınır boylarındaki kaçakçılığı azaltmak ve en azından KDV'nin kayda alınmasını sağlamak amacıyla, sadece il ihtiyaçlarını karşılayabilecek ölçüde miktar kotası getirilerek ve denetimlerin geçmişte olduğu gibi yetersiz kalmaması şartıyla bu ürünlerin ithalatına kontrollü bir şekilde izin verilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Ayrıca hem tarım hem de petrol ürünlerinin sınır kapılarından geçişinde analizlerinin yapılması amacıyla ihtisas gümrüklerinin sınır kapılarında konuşlandırılması gerekmektedir. Böylelikle hem kalitesiz bulunan ürünün yurda girişi sınırda engellenmiş olacak, hem de bu ticaretle uğraşanların zaman ve maliyet açısından tasarruf etmeleri sağlanacaktır.

Öte yandan, dış ticaret hacmi içinde sınır ticareti yolu ile yapılan ticaret hacminin çok düşük boyutlarda olduğu yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir. Var olan potansiyelin değerlendirilebilmesi durumunda, dış ticaret hacminin artmasında önemli bir rolünün olabileceğini düşündüğümüz sınır ticaretinin gelişimine etki eden olumsuz faktörlerin, geçmişte olduğundan daha fazla denetime ağırlık verilerek ortadan kaldırılması gerekmektedir. Böylece, hem bölgedeki işsizlik, göç gibi sorunların biraz olsun hafifletilmesi sağlanacak hem de genel olarak ülke ekonomisine olumlu yansımaları görülecektir.

KAYNAKÇA

- Akşam Gazetesi, "Sınır Ticareti Sınırlandı", 08.05.2000
- Altuntaş, M. (2000). "Hayvancılık Politikasında Fiyat Denkemi", Türk Veteriner Hekimliği Dergisi, Cilt:12,
- Arbak, Y. and İter B. (1995). Research Methods in Business (Course Notes), Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi, İzmir
- DPT (2000). Petrol Ürünleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara
www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3296/oik551.pdf
- Eşiyok A.(2004). Kalkınma Sürecinde Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri, Yapısı ve Gelişme Dinamikleri (1923-2004), Ankara
- Gürsoy, Y. (2005). Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, Ankara SMMM Odası Yayın No:41, Ankara
- Hanoğlu, H. (2004). "Sınır Ticaret Merkezleri", Gümrük Dünyası Dergisi, Sayı:40
<http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/40/7.html>
- Hürriyet Gazetesi, "Sınır Ticaretinde İndirim", 12.01.2000
- Hürriyet Gazetesi, "Sınır Ticaretinde Yeni Düzenleme", 09.05.2009
- Kara, M. (2005). "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticareti'nin Değerlendirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:3, ss.60-79
- Karagül, M.(2008). Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi, 1.Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Milliyet Gazetesi, "Ağrı'da Türkiye ile İran Arasında Sınır Ticareti Başladı", 24.03.1979
- Milliyet Gazetesi, "Sınır Kapısı, Yeni Ekmek Kapısı", 22.02.1985
- Milliyet Gazetesi, "Sınır Ticaretini Öldürüyorlar", 23.06.1998
- Milliyet Gazetesi, "Motorine Sınır Ticareti Yasağı", 16.08.2002
- Milliyet Gazetesi, "Sınırdaki Ticaret Skandalı", 06.10.1999
- Milliyet Gazetesi, "MGK'nın Yayın Hassasiyeti", 29.10.1999
- Öztürk, N.(2006). "Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", ZKÜ Sosyal bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, ss.107-127
- Resmi Gazete, Sınır Ticaret Merkezlerinin Fiziki Olarak Düzenlenmesi, Eşya ve Stok Kontrollerinin Yapılması İle Bu Merkezlere Giriş ve Çıkışlara İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik (31 Ekim 2009 Tarih ve 27392 sayılı)
- Resmi Gazete, Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı (10 Nisan 2003 Tarih ve 25075 sayılı)
- Resmi Gazete, Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar (16 Mayıs 2009 Tarih ve 27230 sayılı)
- Resmi Gazete, Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (16 Mayıs 2009 Tarih ve 27260 sayılı)
- Soysal, C.(2003). Rekabet Perspektifinden Türkiye Akaryakıt Sektörü, Rekabet Kurumu, Ankara
- Sürmen,Y. (1996). "Türkiye'de Sınır ve Kıyı Ticaretinde Muhasebe İşlemleri", Vergi Dünyası,Sayı:176,Nisan,
http://www.muhasabe.gen.tr/mevzuat/vuk/GenelYazilar/vukmd175_06.htm
- Tan M. ve Altundal, F. (2008). Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu, İTO Yayın No:2008-26, İstanbul
- Zaman Gazetesi, "Çiçek: Toplantıda Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Kararname Ele Alındı", 04.05.2009
http://www.kobi-efor.com.tr/haber_detay.asp?id=692

<http://www.tumgazeteler.com/?a=5046647>

http://www.turkvet.biz/mesleki%20yazilar/Turkiye_Hayvanciligi_Et%20Sorunu.pdf

<http://www2.tbmm.gov.tr/d21/7/7-2287c.pdf>

<http://www.basarmevzuat.com/dustur/bkk/5/1615/a/96-7782.htm>

[http://www.yolsuzluklamucadele.org/dosyaek2/akaryakit/ss978_BOLUM%20II%20\(0203-0298\).pdf](http://www.yolsuzluklamucadele.org/dosyaek2/akaryakit/ss978_BOLUM%20II%20(0203-0298).pdf)

<http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-10642c.pdf>